

VAKFIN SOSYAL FONKSİYONU

Prof. Dr. Bayram KODAMAN
Fırat Üniversitesi
Fen - Edebiyat Fakültesi Dekanı

VAKFIN sosyal fonksiyonundan bahsetmeden önce, maddi ve manevi boyuta sahip olan insan denen varlığın üç temel unsurla münasebeti üzerinde *durmak* istiyorum. Bilindiği üzere, insan doğumun- sebette bulunmak zorundadır. İşte, insanlık tarihi bu münasebetlerin tahlilinden ibarettir. Ayrıca, insanlığın *görevi de bu münasebetleri ahenkli, dengeli bir şekilde yürüterek ferdi ve toplumu refah ve saadete erişmektir*. Şimdi, insanın bu üç ayrı unsurla olan münasebetlerini görelim:

1- **İnsanın tabiatla münasebeti** : Bu münasebetler insanın iktisadi meselelerini ilgilendirir ve canlı bir varlık olarak hayatını idame ettirmesi bakımından tabiatla münasebet kurması zarurettir. Bu zaruret, insanın tabiatın bir parçası olmasından veya insanın tabiata ait olmasından ileri gelmektedir. O halde insanın *görevi*, kısaca, insanla tabiat arasındaki ittifakı ve birliği kuvvetlendirmek ve geliştirmektir. Bu iş ilimle ve tabiat- insan ittifakındaki kutsal manayı anlamakla olur. İslâm dini de bu ittifakı insanlığın *refahı için gerekli gör-* müştür.

2- **İnsanın toplumla münasebeti** : İnsan denen varlık, daima kendi nefsiyle, nefsinin istekleriyle yani egoizmiyle mücadele ettiği ve onları zapt ü rabt altına alabildiği müddetce insan olur ve insanlık mertebeye *kötülükleri ferdiyetçilikten yani sadece "ben" düşüncesinden kaynaklanmaktadır*. Halbuki, İslâmîyet her türlü egoizmi reddetmiş, mal ve mülkü dahi ferdin kutsal ve mutlak hakkı saymamış, bunların hepsinin Allah'a ait olduğunu belirtmiştir. O halde, servetin kıymeti ancak gördüğü sosyal ve hayrî hizmetlerle ölçülür.

Diğer taraftan, insan-toplum münasebetleri esas itibarıyla sosyo-politik münasebetleri ihtiva etmektedir. Bundan maksat, ferdin fertle, ferdin grupla, grubun gruplarla dostluk, kardeşlik, diyalog, dayanışma, birlik için yaptıkları temaslardır. Bu temaslarda hiç bir fert ve grup başka bir ferdin veya grubun adına hareket etmeğe, onun menfaatini çiğnemeğe hakkı yoktur. İslâm'a göre bu münasebetlerde bencilliğin, sevgisizliğin ve düşmanlığın yeri yoktur. Hiç bir kimse ve grup malını, servetini, ilmini ve makamını baskalarının zararına veya sadece kendi menfaatine kullanmamalıdır. Mal, mülk, ilim ve makam sahiplerinin fakiri, cabili himayesindekileri küçümsememesi, aksine sevmesi gerekmektedir. Tersine bir durumda mal, ilim, makam, baskıların nefretini çeker, toplum için birer dinamiktir. Zira her türlü bencillik yıkıcıdır, dağıtııcıdır. Devletler ve milletler arasında da durum başka türlü değildir. Hiç bir devlet veya milletin, dünya kaynaklarını, zenginliklerini ve başka bir milletin haklarını kendi menfaatine kullanmağa hakkı yoktur. İyi bir musliman bu bakımdan antiemperyalist ve antikoloniyalist olmak zorundadır. Kuva-yı Millîye'nin itici gücü yani dinamiği de bu anlayışta yatmaktadır. Mehmet Akif Ersoy'un şu mısralarında bu fikrin en güzel ve vezir bir ifadesini buluruz:

Değmesin mâbedimin ğöğsüne nâ-mahrem eli
Bu ezanlar ki şehâdetleri dinin temeli
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

3- **İnsanın kendisiyle ve Allah'la münasebeti** : İnsan, kendisini asan ilâhî bir gücün suuruna eriştiği müddetce, mükemmel bir insandır. Bu şura bizi götüren, insanı ic murakabeye sevkeden ve Allah'la münasebetle, rimizi düzenleyen din ve inançtır. Bu noktada insan kendi kendine "Ben kimim? Hayatın mânâsı nedir? Ben nasıl yaratıldım?" değil, "Niçin yaratıldım?" sorusunu sorarak ona cevap araması gerekir. Bu cevabı inancıyla dinde bulabildiği müddetce, insan kendi kendisiyle tutarlı ve Allah'la dâba iyi bir münasebet içinde olacaktır. Dinimiz bu münasebetlerin neler olduğunu ve nasıl olacağını bütün yönleriyle gösterdiği için teferuata girmeği gereksiz görüyorum. Ancak şunu ifade edeyim ki, imanımızın ruhi tezahürü yani aynası ilâhî aşk, içtimâî tezahürü topluma hizmettir. İlâhî aşk, şekle karşı ruhu, maddeye karşı mânâyı ifade ederken, hizmet madde ile ruhu birleştirerek, maddeyi ulvî gayeye yöneltir. Bu ulvî gaye ise, insanın ve toplumun iç ve dış huzurunu temin eder. İnsan ile Allah arasındaki münasebetin manası bu çerçevede ele alındığı zaman önem kazanır.

Bu kısa girişten sonra, insanın bu üç unsur ile ve özellikle toplum ve Allah'la münasebetlerinde vakfın oynadığı veya oynayabileceği rol akla gelmektedir. Zira ilk bakışta insanın toplumla münasebeti bu dünyayı, Allah'la münasebeti öbür dünyayı ilgilendirir gibi görünmektedir. Halbuki meseleye "vahdet" yani bütünlük ve birlik açısından baktığımızda, iki âlem arasında mânâlı bir bağın mevcudiyeti görülür. Nasıl ki, beden, akıl ve ruh arasında bir bütünlük, denge ve âhenk mevcutsa; yine beden aklın, akıl ruhun hizmetindeyse; tabiat ve toplum ile Allah arasında da bir bütünlük, denge ve âhenk söz konusudur. Yani tabiat toplumun, toplum Allah'ın hizmetindedir. Bu açıdan hareketle tabiatın ve toplumun bir parçası ve Allah'ın bir yaratığı olan feridin de iki âleme ait ve iki âlemin hizmetinde olduğunu söyleyebiliriz. O halde, dinimizin de öngördüğü gibi, bir müslüman huzur ve saadeti her iki âlemde de tesis etmekle ve bu maksatla her iki âlem için de hizmet vermekle mükelleftir. İşte, vakıfların rolü burada kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Zira, vakıf, dinî ve asil gayesiyle dünya ve âhîret arasında hizmet veren; hem maddî, hem manevî bir köprü niteliği taşımaktadır. Varlık sahibi bir müslüman bu "hizmet köprüsü"nü bir başında şahsî fiil ve hareketleriyle dinî ibadetini, öbür başında da servetiyle sosyal ibadetini yaparak; yani öbür dünyada şahsî huzurunu, bu dünyada ise hem kendi, hem de toplumun huzurunu tesis edebilir. Böylece, Allah'ın nezdinde dini itibarını, toplumun nezdinde de sosyal itibarını arttırarak büyük bir sevap kazanmış olur. Demek ki, dinimiz sosyal ve dinî ibadeti eşit tutmakta, hatta yapılan hizmete göre, insanlığın saadeti için ilgilendiren sosyal ibadeti daha da üstün tutmaktadır. Bu hususa ait hadis ve sünnetlerde pek çok örnek vardır.

Vakfın, dünya ve âhîret için bu kadar önemli bir müessese olduğunu anlamak için uzun tedkiklere gerek yoktur. Bu önemi her müslüman vakfın tarifinden kolayca anlayabilir. O halde vakıf nedir?

Vakıf, bir kişinin servetinin (mal, mülk, para vs.) bir kısmını toplumun dini, hayri ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesi gibi mukaddes bir gaye uğruna ve Allah'a yakın olmak niyetiyle, ebediye tahsis etmek için yaptırıldığı akittir. Diğer bir ifadeyle, şahsî servetin bir kısmından Allah'ın mülkiyetine, toplumun tasarrufuna verilen menkul veya gayri menkul vakıf denir. Bu tariflerden de anlaşılacağı üzere, vakıf, Allah'ın kullarına, Allah rızası için sosyal bir hizmet vermek ve hizmet götürmektir. Bir fiilin vakıf ve hizmet olabilmesi için, o fiilin şu özellikleri taşıması gerekmektedir :

- 1) Hizmet Allah rızası için olmalıdır.
- 2) İnsana ve insanlığa yönelik olmalıdır.
- 3) Kalıcı ve üretici olmalıdır.
- 4) Hizmet karşılıksız olmalıdır ve karşılık beklenmemelidir.
- 5) Zühd sahibinin hizmeti olmalıdır.
- 6) Ahlâka ve adaba aykırı olmamalıdır.
- 7) Kemiyyet değil, keyfiyet yönü ağır basmalıdır.

Bu özelliklere sahip ve vakıf yoluyla yapılmış bir hizmetin toplum hayatında ifa edeceği sosyal fonksiyonların önemi şüphesiz büyük, gayesi kutsal olacaktır.

Bu derece önemli ve kutsal olan vakfın sosyal fonksiyonuna gelince:

Sunu ifade etmek gerekir ki, vakıf iki yönlü bir sosyal fonksiyonu yerine getirmektedir. Birincisi, vakıf yapan veya yapanlar bakımından, ikincisi de toplum yani vakıftan faydalananlar bakımından yerine getirdiği sosyal fonksiyonlardır.

Vakıf yapan açısından, vakfın yerine getirdiği sosyal fonksiyon, her şeyden önce, psikolojik yani ruhdendir. Bilindiği üzere, dinimiz fert için iki mücadele yani iki "cihat" öngörmüştür. Bunlardan biri "küçük cihat"tır ki, esasî kâfîre ve kötülüğü karşı verilen mücadeleden ibarettir. Diğerisi ise, "büyük cihat"tır. Bu "büyük cihat", insanın kendi içinde bulunan nefsinde, hislerine, arzularına, egoizmine karşı acmış olduğu sürekli ve amansız mücadelenin adıdır. Dolayısıyla "büyük cihat" insanın mal, mülk, makam v.b. gibi dünya nimetlerini sadece ve sadece kendi nefsi ve menfaati için toplama ve kullanma hırsına karşı savaş açmasıdır. Dinimiz, toplumumuz, âdet ve ananelerimiz nefsimize yani egoizme karşı mücadelede bize iki silah vermiştir. Bunlardan birisi inac ve iman, diğeri vakıf müessesesidir. Bu bakımdan mal ve mülk hırsını yıkacak temel silahlardan biri vakıf müessesesidir. Servetinin bir kısmını hayırlı bir işe Allah adına vakfeden bir kimse, toplum içinde ve Allah huzurunda kendisini psikolojik olarak mesut ve bahtiyar hissedecektir. Zira, böyle bir kimse servetiyle bir kapısı bu dünyaya, bir kapısı da âhîrete açılan ebedî hizmet ve ebedî ibadet müessesesini kurmanın huzur ve mutluluğu içinde olacaktır. İşte, fert açısından vakfın sosyal fonksiyonu budur. Ve bu vazifeyi gerçek âlemin bir görüntüsü olan bu dünyada yerine getirenler, psikolojik olarak, gerçek âleme ulaşabilecekleri inancına da kavuşurlar.

Toplum açısından vakfın sosyal fonksiyonlarına gelince: Bunlar nâ-mütenahîdir. Bu bakımdan, biz önemli gördüğümüz bazı hususlara temas etmekle yetineceğizi. Evvelâ, vakfın sosyal müessese olması hangi hususiyetlerinden ileri gelmektedir, bunu belirtmekte fayda vardır.

- 1) Vakıf, serveti sürekli hizmete çevirir.
- 2) Vakıf, serveti gönüllü olarak kamulaştırır.
- 3) Vakıf, serveti kutsallaştırır, servete mânâ kazandırır.
- 4) Vakıf, özel mülkiyeti mazur gösterir ve munisleştirir.
- 5) Vakıf, serveti sosyal dayanışmanın ve yardımlaşmanın vasıtası haline getirir.
- 6) Vakıf, vatanın tapusunu fertlere değil, millete verir.

7) Vakıf, toprağı vatan yapan bir damgadır.

Görüldüğü üzere, vakıf, saydığımız bu hususiyetleriyle tamamen sosyal muhtevalı bir müesseseye niteliğindedir. Sosyal fonksiyonu da bu özelliklerinden ileri gelmektedir. Sosyal fonksiyon derken, hiç şüphesizdaki çeşmeden kervansaraya, mescitten büyük camie, mektepten medreseye, handan hamama, aşevinden haslaa edebiliriz. Bu kadar geniş bir sahayı içine alan vakıf müessesesinin ilgi sahası içinde mütanı, ekonomisini, ahlâkını, dinini mutlaka müsbit yönde etkileyecektir. Çünkü, vakıflar verdiği hizmet vermek gerekirse, devlet sektörünü destekleyen "kutsal sektör" demek yerinde olacaktır. Böyle bir "kutsal sektör" millet, vatan, devlet gibi kutsal olan her şeye hizmet vermeğe hazırdır ve verdiği her hizmet de kutsaldır.

Vakfın sosyal fonksiyonlarının daha iyi anlaşılabilmesi için, vakıf müessesesinin altın çağını yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu devrinden bir örnek vermeği uygun buluyoruz. Bilindiği üzere, Osmanlılarda vakıf yoluyla hayat bulan kuruluşların en mühimlerinden birisi, kamu hizmetlerinin büyük bir bölümünün karfonksiyonu ve gayesi bakımından medeni ve sosyal bir anlayışla meydana getirilmiştir. Külliye esas itibariy-kampüsüne benzetebileceğimiz bir müessesedir. Şekil bakımından bugünün kültür merkezine veya üniversite yanında mânâ da vardır; kampüste ise mânâsız bir şekil vardır. Bir sosyal merkez olan külliye, ortada bir cami ve onun etrafında yer alan muhtelif fonksiyonlara sahip binalardan ibarettir. Bunlar medrese, mektep, kütüphane, hamam, türbe, han, imaret (aşevi), çeşme, sebil, hastahane, dükkânlar, işyerleri vb. binalardır. Bu külliye içinde hastalar, müderrisler, öğrenciler, camie gelen cemaat, yolcular, fakirler, zenginler, kısaca her türlü insan bir arada bulunur. Bu yönleriyle külliye aynı zamanda ilim merkezi, kültür merkezi, ibadet merkezi, haberleşme merkezi, eğitim merkezi durumundadır. Her insan külliye de beyninin, midesinin, kalbinin açlığını ve susuzluğunu giderebilir. Hamamda bedeneni, camide manen temizlenme, hastahane de şifa bulma, medrese ve mektepte bilgisini arttırma, imarethane de karnını doyurma, türbede atalarına dua etme imkânını bulabilir. Ayrıca, bugün bir türlü kurulamayan üniversite-halk ilişkisi külllye de gayet ahenkli bir şekilde tesis edilebilmiştir. Zira, medresedeki müderris, yani profesör, namaz vakitleri ve özellikle cuma namazını aktarıyordu. Böylece, en cahil insan bile, her konuda, en yetkili insandan bilgi alma fırsatını elde ediyordu. Şüphesiz bugün külliyeyi aynen ihya etmek imkânsız ve hattâ kuzumsuzdur; ancak ondan ilham olarak modern, orijinal, bize has, mânâsıyla ve ilmiyle halka ışık tutabilecek kampüsler vacuda getirebiliriz.

Sonuç olarak, Osmanlılar zamanında hemen hemen bütün kamu hizmetlerini yürüten, geleneğini Türk-likten, mânâsını dinimizden alarak Türk-İslâm sentezinin şaheseri olan vakıf müessesesi, şayet teşvik edilirse, devlet ve özel sektörün yanında "üçüncü ve kutsal bir sektör" olarak topluma faydalı hizmetler verebilecek bir seviyeye ulaşabilir. Büyük Atatürk'ün dahi kalmasında fayda gördüğü ve yeniden düzenlediği vakıf müessesesi mutlaka teşvik edilmelidir. Vakfı teşvik ve geliştirmek için, her türlü vasıtalarla halka ehemmiyeti anlatılmalıdır. İnsanlar dinen motive edilmelidir.

Türkler, Anadolu'ya ve Rumeli'ye vakıflar sayesinde yerleşmiş, bu topraklara Türklük ve İslâmlık damgasını vurmuşlardır. O halde vakıf müessesesi bir medeniyet hareketi, bir zihniyet inkılâbıdır. Bu hareketin ve zihniyetin mânâsını, inanan herkes, Edirne'deki Selimiye camii'nin kubbesinde, Konya'daki İnce Minareli Medrese'nin kapısında görebilir, herhangi bir yerdeki ezan sesinde ve Bursa'daki Ulu Cami'in ortasındaki şadırvandan akan su seşinde duyabilir, Harput'taki eserlerde hissedebilir, bir sahifelik eskimiş bir tarihi vakfiyede anlayabilir.